Конопельський В. Я. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Злочинність у місцях позбавлення волі є виявом украй негативної поведінки особи, до якої застосовують заходи виправлення, і найнебезпечнішим відхиленням від соціальних норм у середовищі засуджених. Будучи одним із видів загальної злочинності, вона має специфічні ознаки, які зумовлені місцем її вчинення, особистими якостями злочинця тощо, унаслідок чого наділена власним причиновим комплексом і потребує особливих заходів запобігання.

Важливим фактором протидії злочинності в місцях позбавлення волі є встановлення її детермінант. Оскільки злочинність серед засуджених є частиною загальної злочинності, то детермінується вона як загальними, так і специфічними чинниками, що обумовлені середовищем й антисоціальними властивостями особи засудженого.

Узагальнюючи погляди, наведені в науковій літературі, доходимо висновку, що детермінанти злочинності в місцях позбавлення волі слід трактувати як сукупність пов'язаних і взаємозумовлених явищ, процесів, станів і суперечностей зовнішнього, внутрішнього й особистісного характеру, що спричиняють учинення засудженими нових злочинів в установах виконання покарань.

У кримінологічній літературі детермінанти злочинності прийнято поділяти на соціально-економічні, соціально-правові, соціально-психологічні, організаційно-управлінські, технічні [1, с. 85]. Крім цього, причини злочинності в місцях позбавлення волі лежать у двох площинах: поза межами місць позбавлення волі, тобто в суспільстві, і безпосередньо в системі виконання покарань. Взаємозв'язок і взаємодія цих факторів призводять до злочинності в місцях позбавлення волі.

Соціально-економічні детермінанти пов'язані з майновою неоднорідністю суспільства, де бажання отримати доступ до матеріальних благ стимулює вияви насильства та жорстокості,

а також з існуванням групи заможних людей, які володіють значними статками, отриманими незаконним шляхом.

Соціально-правові детермінанти злочинності в місцях позбавлення волі зумовлені режимом відбування покарання. Так, у місцях позбавлення волі в обмеженому просторі утримують значну кількість суспільно небезпечних осіб, до яких застосовано передбачені законом правообмеження. Примусове нав'язування певного порядку, незвичних стосунків спричиняє формування ворожого ставлення, а вияви насильства з боку тих, хто звик розв'язувати проблеми за допомогою сили, глуму чи образи, створює підґрунтя для конфліктних ситуацій. Крім цього, бажання нав'язати свою волю іншим, щоб завоювати престиж серед засуджених, призводить до того, що насильство є невід'ємною ознакою місць позбавлення волі. Таким чином, засуджені вчиняють злочини за різними мотивами.

Соціально-психологічні детермінанти полягають у тому, що внаслідок засудження особа переживає певні страждання у зв'язку із втратою волі. Покарання у виді позбавлення волі, з одного боку, є необхідним каталізатором для значної частини засуджених, який стимулює особу до виправлення, а з іншого – спричиняє відчуження від суспільства, руйнує сімейні та родинні зв'язки, занижує самооцінку, викликає антигромадські настрої. Під впливом цього формується агресивність, негативне ставлення до покарання та вимог адміністрації. У перші місяці перебування в умовах ізоляції від суспільства засуджені через незначний привід учиняють різноманітні проступки, серед яких порушення режиму відбування покарання, а також злочини, провокують або беруть участь у конфліктних ситуаціях [2, с. 78]. Певну роль відіграє взаємний негативний вплив засуджених один на одного та формування в цьому кримінальному середовищі негативних установок, які виражаються в протистоянні та неповазі засуджених до адміністрації.

Організаційно-управлінські детермінанти злочинності пов'язані з недосконалістю організації діяльності кримінально-виконавчої системи. Значне перевищення фактичної кількості засуджених до позбавлення волі над установленим лімітом спричиняє труднощі їх побутового влаштування, неможливість охопити всіх осіб виховною, оперативно-профілактичною та іншою роботою для їх виправлення [3, с. 129]. Практика свідчить, що в установах виконання покарань також постала проблема недостатньої кількості персоналу. Окрім цього, певна

частина працівників не відповідає належному рівню підготовки та кваліфікації, тому нерідко вони самі порушують службову дисципліну. Унаслідок цього адміністрація установи не володіє інформацією про негативні явища та процеси, що відбуваються між засудженими, тому не здатна вживати своєчасних і дієвих заходів для протидії злочинним виявам.

Технічні детермінанти злочинності спричинені низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення, зокрема й засобами охорони, систем спостереження за засудженими та охоронною сигналізацією. Це не дає змоги забезпечити належний рівень безпеки, а також спричиняє критичний стан обстановки, що не придатна для нормальної життєдіяльності в умовах ізоляції. Причиною зазначеного є недостатнє фінансування державою установ виконання покарань.

Система запобігання злочинності в установах виконання покарань, як і будь-яка інша, потребує оптимальної, науково обґрунтованої побудови. Під час формування цієї системи необхідно враховувати як загальні закономірності діяльності з протидії злочинності, так і специфічні ознаки, які випливають з об'єкта впливу. Тому організаційний процес створення ефективної системи протидії повинен містити такі складові:

– чітко сформовані цілі та завдання діяльності;

– належне інформаційне забезпечення і кримінологічне прогнозування;

– безпосереднє організаційне забезпечення запланованих завдань;

– здійснення взаємодії з іншими суб'єктами запобігання;

– достатнє ресурсне забезпечення, яке передбачає вирішення фінансово-господарських, матеріально-технічних та інших питань для ефективного виконання поставлених завдань.

Важливим фактором запобіжного впливу на злочинність є усвідомлення соціальної сутності цього явища. Тому зазначену діяльність слід спрямовувати, насамперед, на зміну морального клімату соціального оточення засуджених за допомогою спеціально-кримінологічного запобігання. Воно покликане здійснювати системну протидію злочинності через вплив на причини й умови, що до неї призводять. Зазначений вид запобігання спрямований на недопущення антигромадської поведінки шляхом створення нормальних умов функціонування установи виконання покарань. Тому спеціально-кримінологічне

запобігання необхідно проводити на загальному й індивідуальному рівнях.

Заходи загального характеру мають на меті забезпечувати законослухняну поведінку всіх засуджених упродовж періоду відбування покарання. До цих заходів належать поліпшення житлових умов засуджених, лікування і харчування, зміцнення їх зв'язків із родичами та близькими. Аналізована діяльність є запобіжною не лише в правовому аспекті. Вона спрямована на вирішення питань загального запобігання злочинам завдяки створенню умов нормального функціонування установи виконання покарань. Тут забезпечують оздоровлення негативного мікросередовища, під впливом якого формуються погляди, що тягнуть за собою протиправні дії, а також здійснюють кореляцію моральних якостей засуджених, які потрапили в це середовище, що зупиняє процес деморалізації.

Індивідуальна профілактика є тим рівнем, який ураховує специфіку роботи з кожним конкретним засудженим. У кримінології таку профілактику прийнято поділяти на ранню та безпосередню [4, с. 321]. Особливість ранньої індивідуальної профілактики полягає в тому, що особа перебуває на стадії, віддаленій від учинення злочину [5, с. 403]. Однак, оскільки в місця позбавлення волі поміщають осіб, які визнані винними в учиненні злочину, то цей факт свідчить про їх здатність до антисоціальних учинків. Тому таку профілактику слід проводити на перших етапах, коли засуджений лише адаптується до умов відбування покарання. Вона може бути спрямована на переформатування в засуджених негативної спрямованості, а також проведення діагностичних, корекційних і запобіжних психологічних заходів.

Не всі засуджені в місцях позбавлення волі продовжують утілювати свою антисоціальну установку та вчиняють чи можуть учинити злочин, тому безпосередню індивідуальну запобіжну діяльність доцільно проводити лише стосовно осіб, які схильні до порушення умов тримання.

Формування багаторівневої системи безперечно має теоретичне і практичне значення для запобігання злочинності в установах виконання покарань, а також для створення конкретних і спеціальних форм та засобів запобіжної діяльності. Ця діяльність має ґрунтуватися на реалізації заходів запобігання на всіх рівнях, оскільки вони тісно пов'язані між собою.

Список використаних джерел

1. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Бурлакова, Н. М. Кропачева. – СПб. : Питер, 2002. – 386 с.
2. Пєтков В. П. Основні причини та умови, що сприяють злочинності у місцях позбавлення волі / В. П. Пєтков // Правові новели. – 2014. – № 1. – С. 77–84.
3. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О. М. Джужі. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 620 с.
4. Йосипів А. О. Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти / А. О. Йосипів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 315–324.
5. Аванесов Г. А. Криминология : учебник / Г. А. Аванесов. – М. : Акад. МВД СССР, 1984. – 500 с.

Колб О. Г. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

АСПЕКТИ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ УКРАЇНИ

Результати вивчення чинного кримінально-виконавчого законодавства України підтвердили, що в нашій державі досі не створено належних правових механізмів запобіжної діяльності персоналу виправних колоній. Зокрема, законодавець закріпив одним із принципів кримінально-виконавчого законодавства виконання і відбування покарань принцип законності (ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України), однак у подальших нормах зазначено Кодексу це більше жодним чином не відображено. Також законодавець не створив відповідні правові гарантії та механізми реалізації, що має вирішальне значення для проведення заходів запобіжної діяльності, враховуючи, що цей принцип вимагає від суб'єктів права діяти лише в межах повноважень, у порядку та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1, с. 213].